

35-FAŞİZM VE FÜTÜRİZM

Günümüzde faşizmin biri dar, diğeri de geniş olan iki anlamı vardır. Dar anlamda faşizm, İtalya'nın iki dünya savaşı arasında yaşadığı dönemi belirtir. Geniş anlamda ise, kapitalizmin dönüştüğü bütün diktatörlükleri içerir. Faşizm, gerçek yüzünü gizlemek için, “sınıf kavgaları üzerine yükselmiş bir devlet”, “başkalarına karşı ödevler”, “yüksek bir yurttaşlık duygusu”, “kişi yararından önce kamunun yararı” gibi sloganları kullanır. Başlangıçta yığınların desteğini sağlamak için, kapitalizm karşıtı propaganda yaparsa da gerçekte büyük burjuvazi, büyük toprak sahipleri, sermaye sahipleri ve sanayiciler tarafından desteklenen ve beslenen bir baskı rejimidir. Almanya'da ağır sanayi çevrelerine, İtalya'da büyük sermayeye, İspanya'da ise büyük feodal mülk sahiplerine bağlı kalmıştır. Faşizm, her çeşit aldatmacayı kaldıraç gibi kullanarak, sosyal demagojiden geniş ölçüde yararlanır. “Ulusun tarihsel görevi” masalı, totaliter rejimi haklı göstermede önemli rol oynar. Faşizm, geniş halk kitlelerini kendi safına çekmek için hayali düşmanlar yaratır. Bu hayali düşman, İtalyan faşizmi için “liberalizm”, Nazizm içinse “Yahudilik” olmuştur.

Mussolini, İtalyan Ansiklopedisi'ne yazdığı maddede faşizmi şöyle tanımlıyordu:

“Faşist anlayış bir devlet bireyciliğidir. Faşist için her şey devlet içindir; devlet dışında insansal ya da ruhsal hiçbir şey yoktur. Devlet dışında ne bireyler ne de siyasal partiler, sendikalar, dernekler gibi gruplar vardır. Onun için faşizm, sınıfları tek bir ekonomik ve ahlâksal gerçeklikte birleştiren, devlet bütünlüğünü tanımayan ve sınıf savaşıyla tarihsel akışı sertleştiren sosyalizmin karşısındadır. Faşizm sınıf çıkarlarını devlet birliğinde birleştiren korporasyonlar sistemine değer verir...”¹

Faşizm, sınıflar arasındaki bütün çelişkileri ortadan kaldırdığını savunur. Devletin otoritesi, bütün ekonomik grupların çıkarlarını uzlaştıracaktır. Toplumun bütün istekleri faşist partisinde yansıtacak, devlet tarafından gerçekleştirilecektir. İş gücü ile sermaye, sanayi ile tarım, ulusu daha güçlü yapacak, bir ulusal uyum içinde gelişecektir. Faşizmde işçi-patron, kapitalist-emekçi gibi ayrımların örtülmesi için, bunların hepsine birden “üreticiler” denilmiş ve bunlar “üreticiler birliği” içinde birleştirilmişlerdir. Korporasyonlar, bu birleşmeyi gerçekleştirecek araçlardır.

Korporasyonlar, aynı işi yapan meslek sahiplerinin oluşturduğu topluluklardır. Orta Çağ'da görülen mesleki teşkilatlara, genellikle, “esnaf birlikleri” veya “lonca” adı veriliyordu. Korporasyon kelimesi, 19. Yüzyılda yaygın bir şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Sendika sisteminde işverenlerin ve ücretlilerin ayrı sendikaları vardır. Korporasyon sisteminde ise işverenler ve ücretliler, aynı iş kolunda olmak koşuluyla, aynı korporasyon içinde yer alırlar. Faşizm, böylelikle sınıflar arasındaki bütün çelişkileri ortadan kaldırdığını savunur. Faşizmde işçi-patron, kapitalist-emekçi gibi ayrımların örtülmesi için, bunların hepsine birden “üreticiler” denilmiş ve bunlar “üreticiler birliği” içinde birleştirilmişlerdir. Korporasyonlar, bu birleşmeyi gerçekleştirecek araçlardır.

Böylece faşizm, sömürüye dayanan ekonomik düzenin temellerini korurken katı ve mutlak bir devlet aygıtıyla bu düzenin sürmesini ve güvenliğini sağlar. Kısacası faşizm, siyasal demokrasinin kapitalizme karşı işlediği dönemlerde, kapitalizmi sürdürmek amacıyla siyasal demokrasiye son veren, katı bir diktatörlüktür. Bu diktatörlüğün üzerine, soyut bir devlet felsefesi kurulur ve yaşamın gerçekleri bu görkemli devlet sisyle örtülür. Kuramsal olarak faşizm, Macchiavelli'yi benimser. Nitekim Mussolini, Macchiavelli'nin yöntemlerinin doğruluğunu ve güncelliğini savunur.

Niccolo Machiavelli (1469-1527) Floransalı bir devlet adamı, yazar ve siyaset düşündürüdür. Geleneksel Avrupa siyaset düşüncesinin dışında duran Machiavelli, toplum ve yönetim üzerine Orta Çağ filozoflarından farklı görüşler ileri sürmüştür. Olan ile olması gereken arasında ayrıma giderek, insanı olması gerektiği gibi değil, olduğu gibi ele alır. Yönetimin nasıl işlediğini açıklamaktan çok yönetmeye çalışır; yalnızca tasvir etmez, emreder, güçlü bir yönetimi yaratmak ve korumak için neler yapılması gerektiği konusunda öğütler verir. Baştan insanların güçlü bir yönetim istediğini kabul ederek, insanlara buna nasıl ulaşabileceklerine ilişkin öğütler verir. Machiavelli'ye göre ahlâkî erdemlere uyulması hükümdarın çöküşünü getirir, kötülüğünün bilinmesi ise hem hükümdar için hem de halk için refah getirecektir. Machiavelli, yöneticiye işlerinin ahlâklı olup olmadığına bakmadan hareket etme hakkını verir. Machiavelli'nin kişisel ahlâk ile zorunlu siyasi pratiği birbirinden ayırması, İlkçağ ve Orta Çağ felsefesinin değerleriyle çelişir. Ama o ahlâksız değil, ahlâk dışı bir siyaset felsefecisidir. Devletin başarılı yönetimine ilişkin düşüncelerinde bunu açıkça ortaya koyar. İnsanların içlerinden bazılarının erdemli, bazılarının da erdemsiz ve bencil varlıklar olduklarını ve buna göre davrandıklarını kabul etmeleri gerekmektedir. Siyasete katılanların erdemli olmaları gerekse de siyasi istikrara ulaşmak için gereken iktidarı güvence altına almak adına zor ve hile dâhil her türlü araç desteklenmelidir.²

Machiavellicilik, siyasi emellere ulaşmada eldeki araçların ahlâkî olup olmadıklarına bakılmaması gerektiği görüşünden hareket ederek, siyasetçinin önüne koyduğu amacın başlı başına bütün araçları meşru kıldığını düşünerek eyleme geçme tutumudur.³

Faşizm için her alanda olduğu gibi, uluslararası alanda da hukukun üstünlüğü söz konusu olamaz. Uluslararası sorunların tek çözüm yolu savaştır. Devlet nasıl bireylere karşı kuvvet kullanarak iradesini geçerli kılıyorsa, öteki devletlere karşı da aynı yöntemi, başka bir deyişle bu kez savaş yolunu kullanmalıdır. Mussolini bunu açıkça belirtmiştir:

“Yalnızca savaş, bütün insansal enerjii en yüksek gerilimine getirir ve onu göze almak cesaretine sahip olan toplumlara bir soyluluk damgası vurur. (...) Antlaşmalar ebedi değildir; bunlar, önlerinde çaresiz kalınacak şeyler

değildir. Tarihin epilogları⁴ değildirler. (...) Faşizm için, ulusların imparatorluğa, yani topraklarını genişletmeye yönelmeleri, bir canlılık görüntüsüdür. Bunun aksi, sınırlar içinde kalmak anlayışı, bir gerileme belirtisidir.”⁵

İtalya’da faşizmin başlıca dayanakları, liberal demokrasinin sorunlara çözüm bulamayışı ve bir sol devrim korkusuydu. Faşist eylem, sürekli olarak kapitalizm karşıtı olduğunu da iddia etmiş, ancak bu iddia sözde kalmıştı. Büyük Faşist Konseyi tarafından 21 Nisan 1927’de kabul edilen Çalışma Bildirisi’nin 7. Maddesi özel girişimin, ulusal çıkarların sağlanmasında en etkili ve yararlı araç olduğunu belirtmiştir. Aynı bildirin 9. Maddesinde, devlet müdahalesinin hangi durumlarda söz konusu olabileceği ortaya konmuştur:

“Devletin üretime müdahalesi ancak, özel girişimin olmadığı, ya da yetersiz kaldığı durumlarda veya özel girişimin devletin siyasal çıkarlarına karşı gelmesi halinde söz konusu olacaktır.”⁶

Mussolini’nin Faşizmi George Sorel, Jean Jaurés ve Nietzsche’nin görüşlerine dayanıyordu; fakat bu kişiler içinde en fazla ilham aldığı kişi Sorel’dir. Nitekim “Sizin formasyonunuzda Nietzsche, Jaurés ve Sorel’den hangisinin etkisi daha kesin olmuştur?” diye sorulduğunda Mussolini, “Sorel” demiştir.

Georges Eugène Sorel, (1847-1922) Fransız filozof, sosyolog ve sendikalist devrim teorisyenidir. Sorel, Politeknik Okulu’nda eğitim görmüş, bir süre mühendislik yaparak işçileri yakından tanıma olanağı bulmuştu. “Mouvement Socialiste” (*Sosyalist Hareket*) gibi dergilerde işçilerin iktidara gelmesi için gerekli koşulları belirtip, işçilerin kendi uygarlıklarını kurmak için sendikalar aracılığıyla savaşıma girişmeleri gerektiğini öne sürdü. Makalelerini “Réflexions sur La Violence” (*Şiddet Üstüne Düşünceler, 1908*) adlı kitabında topladı. Ona göre şiddet eylemi, kendi içimizde yeni bir insan yaratmak için çaba gösterdiğimiz ve kendimize egemen olduğumuz uç anları sağlar; bu anlar gerçek özgürlüktür. Sorel, şiddeti savunması ve reformcu demokratlara yönelttiği eleştirileriyle, 20. yüzyıl başlarında birçok kişiyi etkiledi. Bu kişilerden biri de Mussolini’ydi.

Mussolini’ye göre esas olan şey fiiliyat ve harekettir. 22 Haziran 1925’te Faşist Kongresi’nde yaptığı konuşmada, bir fikrin önderliğinde olmak şartıyla, zor kullanmanın tamamiyle ahlâkî olduğunu söylemişti.

Jean Jaures (1859-1914), Fransız siyaset adamı, yazar ve gazetecidir. Fransız sosyalizminin önde gelen isimidir. Milli ekonomi ve yurtseverlik konusundaki fikirleriyle Fransa’da eğitim alan İttihatçıları ve Osmanlı sosyalistlerini de oldukça etkilemiştir.

1844-1890 yılları arasında yaşamış olan Friedrich Nietzsche, evrimsel doğalaşmanın insanla durduğunu ve artık bundan sonra daha çok doğalaşmak gerekmeceğini ileri süren Friedrich Hegel’e (1770-1831) karşı, evrimin İnsanüstü’ne (İng. *Overman, superman*; Fr. *Surhomme*; Alm. *Übermensch*) yöneldiğini savunmuştur. Üstinsan’ı, diğer bir deyişle “İnsanüstü”nü “Maymuna karşı insan neyse, insana karşı İnsanüstü odur” diye tanımlar.

Duyguları ile ruhsal eğilimlerini yönetebilen insan, hayvanlara özgü varoluş durumundan sıyrılarak yükselir, kendisini bütünüyle gerçekleştirerek gerçek insanlık niteliğine ulaşır. Bu açıdan bakıldığında Nietzsche’nin üstinsan ideali bütün insanlığın temel amacı olmalıdır. Böyle bir insan önündeki hazır değerlerle yetinmez; iyi ve kötünün neler olduğunu anlatan otoritelerin söylediklerine körü körüne teslim olmaz. Bu dünyada insan yapayalnız, tek başına olduğunun farkında olarak, yaşamın anlamını, bağlanacağı değerleri tek tek yeni baştan kendisi özgürlük içinde yaratmakla yükümlüdür. Tam bu noktada Nietzsche’nin bir başka öğretisi olan “üç katlı insan” anlayışıyla karşılaşılır: “insanimsı”; “insan”; “üstinsan”. Nietzsche’nin sıradüzenli insan anlayışının en alt basamağında “insanimsı” diye adlandırdığı sıradanlığa konu “sürü insanı”nın doğası bulunmaktadır. “İnsanimsı” bu anlamda doğrudan sürü insanının değerlerini, o değerlerle girilen ilişkinin özneliğini tasvir eder. “İnsanimsı insan” sürü mantığıyla yaşayan, kendisine verilenlerle yetinen, hiçbir şeyi sorgulamayan yığın insanıdır. Toplumun, törelerin, dinin, gelenek ve göreneklerin değerlerini kayıtsız şartsız baştan doğru diye kabul edenleri Nietzsche “insanimsı” diye adlandırırken açıkça bunların insan dahi olmadıklarını söyler. İnsanimsıdan daha üst bir katmanda bulunan ise “insan”dır. İnsan, Nietzsche’ye göre, varolan değerlerle ilgili yaşadığı sorunların ayırıcında olan ama eyleme gücünün yeterince yüksek olmayışı nedeniyle bu değerlerin ancak bir bölümünü yıkabilme yetisi taşıyan kişidir. İnsan, doğası gereği varolan değerleri hiçbir zaman bütünüyle yıkamayacağı için değer yaratıcısı olmak gibi bir şansı da yoktur. Sıradüzenin en üst aşamasında yer alan “üstinsan” ise insanın ve onun bütün değerlerinin aşıldığı, “iyinin ve kötünün ötesinde” varolunduğu anlamına gelmektedir.⁷

Nietzsche, en başta devlet ve ruhban sınıfı olmak üzere tüm sosyal kurumları, yaşamı reddeden ve güçlü kişiliği ezen yapılar olarak niteler ve şiddetle eleştirir. Devlet, vatandaşlarını çiğneyip yutan, soğuk canavarların en soğuşudur. İnsanlık tarihini güçlülerin (*Efendilerin*) ve zayıfların (*kölelerin*) sonsuz mücadelesi olarak tasvir eder. Din adamlarının terbiye ettiği insanları, hayvanat bahçelerinde korkuyla ve acıyla evcilleştirilmiş hayvanlara benzetir. Ancak, eleştirileri haklı olmakla birlikte önerdiği çözümler bireyseldir; toplumsal değişim için kitlesel değil, bireysel karşıtlığı savunur. İnsanlığın gelişmesi ve yücelmesi, bireylerin gelişmesine ve yücelmesine bağlıdır. Ona göre örgütlü ve toplumsal değişim arayan sosyal hareketler, “yüksektekileri kıskanan sürünün” psikolojisine dayanır, şikâyetçi olmak zayıflıktan kaynaklanır. Nietzsche, “sosyalist ayak takımı” olarak adlandırdığı işçi sınıfının, kendilerine özgü ucube, değersiz, bayağı ve yozlaştırıcı, bu yüzden de yok edilmesi gereken bir kültüre sahip olduğunu söyler.⁸

Nietzsche sıkı bir Hıristiyanlık ve burjuva ahlaki eleştiricisi olarak ürettiği “Üstinsan” (*Übermensch*) kavramını insanın “kendini aşması” anlamında kullanmış ama zaman zaman bir Üstinsan yetiştirme fikrine de yaklaşmıştır. “İnsanımı” diye adlandırdığı yığın insanların varoluş bakımından anlamları, kendilerini feda ederek üstinsanın gelişimini ya da oluşumunu hazırlamaktır. Nazizm’in onu en çok kullandığı nokta da burasıdır.

Hitler’in aradığı üstün ırk; özünde fiziksel bir üstünlüğe dayanmaktadır. Bilindiği üzere Hitler, sadece Yahudileri değil, kısa boylu Almanları, aşırı şişman obezleri, yaşlıları ve hastalıklı kişileri, koyu tenli olanları da katletmiştir. Peşinde olduğu üstün ırkın önünde engel olarak gördüğü herkesi katlederken, fiziksel ve/veya dinsel ölçütlere göre hareket etmiştir. Nietzsche’nin “üstinsan” dediği ise, fiziksel ya da dinsel ölçütlere dayanmaz, ruhsal bir aydınlanmayı amaçlar. Bazı felsefe analistlerine göre Nietzsche, Darwin’in evrim teorisinin bir sonraki basamağını kastetmektedir. Nietzsche için milliyetçilik fikrinin de budalalıktan öte manası yoktu. Milliyetçiliği, birey olarak kimlik oluşturamamış kişilerin toplum kimliği üzerinden kendisini değerli kılabilmek için çabası olarak görüyordu. Nietzsche’nin bu görüşleri savunuyor olmasına rağmen faşizm, onun üstinsan düşüncesini çarpıtarak üstün ırk düşüncesini oluşturmuştur.⁹

Nietzsche, bütün insanların eşit derecede iyi olma ve güzeli yaratma yetisi taşımadıklarını öne sürer. Örneğin, “Putların Batışı” adlı eserinde, Alman kültürünün çöküşünü, Almanya’daki yüksek öğrenimin ayrıcalıklı kişilere değil de herkese açık olmasına bağlar. “Yüksek eğitim ve çok sayı en baştan çelişir birbirleriyle. Her yüksek eğitim yalnızca istisnaya aittir: Böyle yüksek bir ayrıcalık hakkına sahip olmak için, ayrıcalıklı olmak gerekir. Tüm büyük, tüm güzel şeyler asla herkesin ortak malı olamazlar” der.¹⁰ Doğa kimi insanlara diğerlerine göre çok daha iltimaslı davranmıştır. Bu, onun sosyalizme ve demokrasiye karşı çıkmasının sebebidir. Bu görüşünde herhangi bir ırkı kastetmemiş olmasına rağmen, ırkçıların Nietzsche’nin görüşleri içinde temel aldıkları bir diğer görüşü de budur. Hitler bunu, tüm görüşlerini topladığı “Kavgam” adlı kitabında, “Medeniyet yaratma melekesi, yalnız üstün ırka verilmiştir” diye ifade etmiştir. Nazizm’e göre bazı insanlar ve kavimler ikinci sınıf insanlardır, diğer üstün ırklara (en üstün ırk olan Cermenlere) kölelik yapmaya mahkûmdurlar.

Hitler “Kavgam” kitabında ırkçılığını şöyle savunur:

“İrkçilik, dünyayı idare eden ebedi iradeye uyararak, en iyinin ve kuvvetlinin zaferini kolaylaştırmak, fena ve zayıf olanların boyun eğmesini sağlamak görevi ile yükümlüdür. Böylece tabiatın aristokratik ilkelerine hürmet gösterir ve canlıların hayat grafiklerindeki son noktaya kadar bu kanunun değerine inanır.”¹¹

Nietzsche, tarih boyunca insanlara dayatılmış olan ahlâk anlayışının yerine, doğal ahlâk anlayışını savunur. Ahlâklılığı akılcı temeli olmayan bir şey olarak görür ve ahlaka akılcı bir temel sunmaya çalışmayı gülünç bulur. Zevk almayla, seksle ve insanın doğal arzularıyla ilgili birçok şeyin ahlâka bağlanarak yasaklanmasını şiddetle eleştirir. Yunan Uygarlığı’ndan sonra kurulmuş bütün uygarlıkların yetersizliklerini Apolloncu / Dionysosçu ilkeleri temel alarak yorumlar. Karşıtlığın bir yanında bulunan Apolloncu ilke akla, özdenetime, uyuma, dengeye gönderirken, karşıtlığın öbür yanında yer alan Dionysosçu ilke çılgınlıkla, taşkınlıkla, akıl dışıyla, düzensizlikle ilişkilidir. Dionysosçu yaratma enerjisinin, Apolloncu mantıksal ve akılcı güçler yoluyla bastırıldığını ve iğdiş edildiğini öne sürmüştür. Dionysosçu simgeselliğin üstüne simgesellik tanımaz. Bu simgesellikte yaşamın en derin içgüdü (cinsellik, dölleme, hamilelik, doğum), yaşamın geleceğine ve benciliğine¹² yönelik içgüdü, dinsel olarak duyumsanmıştır. Temelinde yaşama karşı duyulan bir hınç bulunan Hıristiyanlık ise cinselliği pis bir şey yapmıştır.¹³ Yüzyıllardır bastırılan ya da unutturulan sanatsal Dionysosçu enerjilerin yeniden açığa çıkarılması gerekmektedir; yeni bir kültürün doğuşunun baş koşulu budur.

Nietzsche, Batı kültürünü bilgi peşinde koşan sözde bilginlik aldatmacası olarak niteler, Eski Yunan’ın bütün önceliği sanata ve mitlere tanıdığı gerçeğine dikkat çeker. Batı kültürü için tek kurtuluşun Eski Yunan’ın sanata verdiği değere geri dönerek, sanatın en yüksek amaç olduğu, olası tek metafizik etkinliğin sanat etkinliği olarak görüldüğü bir yaşam biçimi kurmaktan geçtiğini savunur. Sanatın var olması için de fizyolojik bir ön kabul kaçınılmazdır, bu ön kabul de coşkudur.

Nietzsche, yaratıcılığı doğrudan doğruya erk istenciyle ilişkilendirmiş ve üstinsanın en belirleyici özelliği olarak öne çıkarmıştır. İnsanın kendisiyle, yani insan olma durumuyla asla yetinmemesi gerektiğini, dolayısıyla hep kendisini aşmaya yönelik bir yaşam savaşımı içinde olarak bütün yaşamını üstinsan olma amacı doğrultusunda kurması gerektiğini vurgulamıştır.

Faşizmde her şey devlettedir. Devletin dışında, kökleri devlette olmayan hiçbir değer yoktur. Faşizmi tanımak için, her şeyden önce, felsefesinin totaliter yönünü anlamak gerekir. Faşistlere göre faşizm, yalnızca bir “devlet felsefesi” değildir; ulusun tüm iradesini ve düşüncesini biçimlendirmeyi kendisine amaç edinmiştir.

Fütürizm (*Gelecekçilik*), (İng. *Futurism*. Fr. *Futurisme*. Alm. *Futurismus*.) İtalyan şair Filippo Tommaso Marinetti’nin kurduğu, iyi de olsa, kötü de olsa eski olan her şeyi, gelenekleri, ahlâkı, düşünce kalıplarını hor görüp, sanayinin gelişimi sonucunda ortaya çıkan hızı, gelişmiş teknolojiye sahip makineleri, safahatı ve yeryüzünün sağlığı olarak kabul ettiği savaşı öven akımdır.

Ruhbilimci, toplumbilimci, düşünür ve yazar Erich Fromm (1900-1980), insanların savaşa karşı çıkmamalarını ve her şeyin tümden yok edilmesinden korkmamalarını, yaşamı sevmemelerine, yaşama karşı umursamaz olmalarına ya da giderek ölüme çekilmekte olduklarına bağlar.

Fromm'a göre insanlar, dev üretim merkezlerinde, dev kentlerde, dev ülkelerde cansız nesnelermiş gibi yönetilmektedirler, insanlarla onları yönetenler cansız nesnelere dönüştürülmüştür, cansız nesnelere yasalarına uyarlar. Ne var ki insan cansız bir nesne olarak yaratılmamıştır, nesnelere dönüşürse yok olur, nesnelere dönüşme süreci tamamlanmadan önce de insan umutsuzluğa düşerek yaşamı yok etmek ister. Örgütsel olarak düzenlenmiş ve merkezileştirilmiş bir sanayileşmede beğeniler öyle oluşur ki insanlar en üst düzeyde, önceden belirlenebilen, en çok kâr sağlayan yönlerde tüketim yaparlar. İnsanların zekâları ve kişilikleri gittikçe daha önemli sayılan testlerle standartlaştırılır; bu testlerde özgün, gözüpek kişilerin yerine ortalama ve silik kişiler seçilir. Gerçekten de Avrupa'da ve Kuzey Amerika'da başarılı olan örgütsel sanayi uygarlığı yeni bir insan tipi yaratmıştır; bu insan "örgüt insanı", "robot insan" ya da "homo consumens" (*tüketici insan*) diye adlandırılabilir. Bu insana "homo mechanicus" da denebilir. Bu adlandırma mekanik olan her şeye ilgi duyan, buna karşılık canlı şeylere düşman olan "araç-insan"ı anlatır.

"Homo mechanicus" yaşama katılmak, ona tepki göstermekten çok makinelerin kullanılmasıyla ilgilendir. Bu yüzden yaşamı umursamaz olur, büyük bir hayranlık içinde mekanik şeylere kapılır, sonunda ölüme, tümünden yıkıma doğru çekilir.

Bu tür bir düzen içinde yaşayan insanlar giderek ölüme çekildiklerinin farkında değildiler. Heyecanın verdiği titremeleri yaşamın coşkuları sanır, sahip oldukları, kullandıkları şeyler ne denli çoksa kendilerini o denli canlı sayarlar. Günümüz kapitalist toplumlarında insanların cep telefonu, televizyon gibi teknolojik araçlara olan tutkusu, egemen sınıfların yarattığı bu yanılsama ile ilişkilidir. Özel mülkiyetin ortaya çıkmasıyla birlikte din, egemen sınıflar tarafından insanları sömürmek için yutturulan afyona dönüştürülmüştü. Endüstri çağında ise, bu görev büyük ölçüde teknolojik araçlara verilmiştir. Böylece halk yığınları, bir taraftan tüketirken, diğer taraftan yüksek teknolojiye sahip bu araçların ekonomik kalkınmanın ve refahın bir göstergesi olduğu yanılsamasına kapılıp, aslında birer köle oldukları gerçeğinden uzaklaşırlar.

Günümüzde şiddet içeren bilgisayar oyunlarına ilginin büyük bir hızla artmasının, Voltran, Transformers, Robocop gibi kahramanları robot olan filmlere her gün bir yenisinin eklenmekte oluşunun açıklaması bu olsa gerektir.

Ölümseverlerin yaşamı küçümsemeleriyle hıza ve tüm mekanik şeylere duydukları hayranlık arasındaki ilişki son yıllarda iyice açığa çıkmıştır. Oysa bu durum daha 1909'da Marinetti'nin "Fütürizmin Başlangıç Manifestosu"nda ortaya konmuştu. 20 Şubat 1909'da Paris'te Figaro gazetesinde Milanolu Filippo Tommaso Marinetti (1876-1944), "Le Futurisme" adlı bu manifestosunu yayımlıyordu. Bu manifesto eski Grek ve Roma sanatını yüceltenlere karşı da bir protestoydu:

1-Biz tehlike sevgisinin, çalışkanlık ve korkusuzluk alışkanlığının türküsünü çağıracağız.

2-Şiirimizin temel öğeleri gözüpeklik, yiğitlik ve başkaldırma olacaktır.

3-Bugüne dek edebiyat düşünce dolu durağanlığı, kendinden geçmeyi ve uyuşukluğu övmüştür; bizse saldırgan devingenliği, ateşli uykusuzluğu, sekerek koşmayı, takla atmaya, suratları yumruklamaya ve yumruk yumruğa kavgayı yücelteceğiz.

4-Biz dünyanın görkemini yepyeni bir güzellikle, hızın güzelliğiyle zenginleştirildiğini ilan ediyoruz. Dört bir yanı alev kusan yılanlar gibi kocaman borularla donatılmış bir yarış otomobili... Şarapnel gibi kayarcasına, kükreyerek giden bir otomobil bizce Semendirek¹⁴ Tutkusu'ndan çok daha güzeldir.

5-Yörüngesinde hızla dönüp duran Yeryüzü'nün hızını direksiyon başında sıfıra indiren insan türküsünü çağıracağız.

6-Şair, ilkel öğelerin taşkın arzularını çoğaltmak için kendini çılgınlığa, görkemliliğe ve bolluğa adanmıştır.

7-Kavga dışında güzellik düşünülemez. Saldırganlık olmaksızın bir yapıt yaratılamaz. Şiir, bilinmeyen güçlere karşı girişilen şiddetli bir saldırı olmalıdır; insanın önünde bu güçlere boyun eğdirmelidir.

8-Yüzyılların en uç uzantısında duruyoruz biz! Olanaksızlığın gizemli kapılarını zorlamak varken neden durup da arkamıza bakalım? Zaman ve yer dün öldüler. Daha şimdiden mutlaka yaşamaya başladık; çünkü sonsuz olan, her zaman, her yerde var olan hızı yarattık.

9-Biz savaşı -dünyadaki tek sağlık verici şeyi- militarizmi, yurtseverliği, anarşistin yıkıcı kolunu, güzel, öldürücü fikirleri, kadının aşığılanmasını yüceltmek istiyoruz.

10-Müzeleri, kitaplıkları ortadan kaldırmak, ahlâkçılığa, kadın haklarına, tüm çıkarıcı ve yararlı alçaklıklara karşı savaşmak istiyoruz.

11-Biz çalışmanın, eğlenmenin ve başkaldırmanın heyecanı içinde yüzen büyük kalabalıkların türküsünü çağıracağız; büyük modern kentlerde devrimin çok renkli ve çok sesli çalkantısını; geceleyin kocaman elektrikli ayların altında gizli silah yapımevlerinin titreşimlerini, duman soluyan kara yılanları yutan obur istasyonları, bacalarından çıkan duman şeridiyle bulutlardan sarkıtılmış gibi duran fabrikaları, güneşi içmiş ırmakların iki yanındaki şeytanca çatallar üzerinde cambaz gibi atlayıp geçen köprüleri, burunlarıyla ufku koklayıp duran serüvenci transatlantikleri, rayların üzerinde uzun borularla koşulanmış kocaman çelikten atlar gibi zıplaya zıplaya giden geniş göğüslü lokomotifleri,

motorunun sesi, çırpınan bayrakları, coşkulu bir kalabalığın bağırisını anımsatan uçakların kayarcasına uçuşunu yücelteceğiz.¹⁵

Bildirgeye imza atan sanatçılar arasında Umberto Boccioni, Carlo Carrà, Luigi Rossolo, Gino Severini, Romolo Romani, Antonio Sant'Elia ve Giacomo Balla vardı.

Resim: Giacomo Balla

Bu yeni anlayış, manifestodan da anlaşıldığı üzere modern yaşamı, makinenin modern hayata getirdiği hareketi, süratin güzelliğini övüyordu. Fütüristler, “Koşan bir atın dört değil, yirmi ayağı vardır” diyorlardı ve büyük kentlerin hızlı yaşamından adeta sarhoş oluyorlardı. Endüstri çağının simgesi olarak gördükleri hız ve devinimi eşzamanlı verme çabaları, resimlerine verdikleri adlardan da anlaşılmaktadır: “Eve Giren Sokak”, “Uzaklaşan Lokomotifler”, “Araba Sarsıntısı”, “Otomobil ve Gürültü”, “Güneşin Önünden Geçen Merkür”¹⁶

Resim: Umberto Boccioni. Spiral kompozisyon

Fütürizm, temellerini Nietzsche'nin “Üstinsan” kavramından, Bergson'dan ve Sorel'den alıyordu. Bu düşünürlerin görüşleri aynı zamanda Mussolini faşizminin de temelleriydi. Bu yüzden Fütürizm, kısa bir süre sonra siyasal bir niteliğe büründü ve Birinci Dünya Savaşı sırasında faşizmle özdeşleştirildi. Birinci Dünya Savaşı bitince, yarattığı tahribatın kaynağı olarak büyük ölçüde endüstrileşme görüldü. Bu durum akımın Avrupa'da kısa sürede önemini yitirmesine sebep oldu. Yine de uç düşünceleri ve getirdiği yeniliklerle başka yerlerde filizlenen akımları etkilemeyi sürdürdü.

Bu akımlardan biri kübistlerin öncülük ettiği Rus Fütürizmi, “Kübofütürizm” olarak da bilinir. “Rus Devrimi”nin siyasal ve toplumsal bir devrimle tamamlanması gerektiğini ileri süren Rus Fütüristlerinin kültürel put kırıcılıkları ve burjuvazi karşıtı tutumları kolaylıkla siyasallaşarak, 1917 Ekim Devrimi’nden sonra yarı resmi bir konuma ulaştı. Ancak yeni bir proletarya sanatı yaratmaya soyunan Rus Fütüristlerinin etkisi, “Devrimin Şairi” olarak tanınan Mayakovski’nin ölümüyle 1930’lardan sonra bir hayli azaldı.

Viladimir Mayakovski 1908’de gizli Bolşevik Partisi’ne yazılmış, yeraltı faaliyetlerine katılmış ve daha devrimden önce öncü şair olarak tanınmıştı. 1912 yılında kübofütürist akıma katılınca, yalnızca şair olarak değil, ressam, oyuncu, afiş ressamı ve senaryo yazarı olarak da sanatsal biçimlerin yenilenmesine katkıda bulundu. Fütürizmi devrimin hizmetine vermek istiyordu; böylece toplumsal yapıların ve estetik biçimlerin aynı düzeyde yenilenmeden geçebileceklerini savunuyordu. Düşüncelerini “Sokaklar fırçamız, alanlar paletimizdir” sloganıyla özetledi; bu düşünce Mayakovski’nin başını çektiği Rus fütüristlerinin en belirgin özelliği oldu. Mayakovski’nin 1918’de yazdığı ilk tiyatro oyunu “Gülünç Esrar” Devrim Tiyatrosu’nu yöneten Meyerhold tarafından sahnelenmişti ve dekorlarını da Malevich çizmişti. Rusya’daki Fütürizm akımının en sağlam temsilcilerinden biri olan Mayakovski, 1930 yılında bir arkadaşının intihar etmesinden etkilenerek intihar etti.

Fütürizmin en önemli temsilcileri, Umberto Boccioni (1882-1916), Gino Severini (1883-1966), Giacomo Balla (1871-1958) ve Carlo Carrà’dır (1881-1966).

¹Devrimler ve Karşıdevrimler Ansiklopedisi, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1987, s.771.

²Abdülbaki Güçlü, Erkan Uzun, Serkan Uzun, Hüsrev Yolsal, *Felsefe Sözlüğü*, Bilim ve Sanat, Ankara, 2008, s.910.

³Abdülbaki Güçlü, Erkan Uzun, Serkan Uzun, Hüsrev Yolsal, *Felsefe Sözlüğü*, Bilim ve Sanat, Ankara, 2008, s.911.

⁴Epilog: is. Fr. *Épilogue ed.* Bir eserin sonuç bölümü. (Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük.)

⁵Devrimler ve Karşıdevrimler Ansiklopedisi, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1987, s.772.

⁶Devrimler ve Karşıdevrimler Ansiklopedisi, Gelişim Yayınları, İstanbul, 1987, s.772.

⁷Pisagor da hayvanların evriminin yalnızca doğal ayıklanma yasasına bağlı olmadığını, ikinci bir yasanın da geçerli olduğunu savunuyordu. Dünya insanının çok üst düzeydeki ruhlar tarafından yaratıldığına inanıyordu ve bu ruhlara “Semavi İnsanlık” adını vermişti. Pisagor’a göre yeryüzünden farklı yerlerde yaşayan üstün varlıklar, zamani geldiğinde, evrensel yasalara göre bazı hayvan türlerinin yapı taşlarını değiştirirler ve yeni türlerin ortaya çıkmasını sağlarlar. İnsan da maymun türü üzerinde böyle uygulamalar yapılarak ortaya çıkmıştır. İnsan, tekâmül açısından önceki türlerin son aşamasıdır, son aşaması ise Kâmil insandır. Nietzsche’nin “Üstinsan” idealinin ve “Üç Katlı İnsan” öğretisinin Pisagor’un bu görüşlerine dayandığını söyleyebiliriz. (Y.N.)

⁸Nietzsche “İnsanımı insan”ı sürü mantığıyla yaşayan, kendisine verilenlerle yetinen, hiçbir şeyi sorgulamayan yığın insanı olarak tanımlar. Toplumun, törelerin, dinin, gelenek ve göreneklerin değerlerini kayıtsız şartsız baştan doğru diye kabul edenleri “insanımı” diye adlandırır. Marksist bakış açısıyla baktığımızda otoriter, baskıcı yönetimlerin en çok emekçi sınıflar tarafından destekleniyor olması çelişkili gibi görünür. Oysa, emekçi sınıfların büyük ölçüde köyden kente göçmüş, dini inançlarına bağlı kişilerden oluştuğunu göz önüne aldığımızda, bu tercihlerinde dinin ne derece etkili olduğunu görürüz. (Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Atilla Cemal Eşen, *Dinlerin Sınıfsal Kökeni ve Din Üzerinden Siyaset*, Berfin Yayınları, İstanbul, 2021.) Bu kitleler için kayıtsız şartsız, sorgulamaksızın kabul edilen değerlerden bir diğeri de milliyetçiliktir. Nietzsche’ye göre milliyetçilik fikrinin de budalalıktan öte manası yoktur; milliyetçiliği, birey olarak kimlik oluşturamamış kişilerin toplu kimliği üzerinden kendisini değerli kılabilmek için yapılmıştır. (Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz: Atilla Cemal Eşen, *Postmodernizmin Kısacasında Sol ve Propaganda*, Yayın B, İzmir, 2019.) Buradan Nietzsche’nin, işçi sınıfını “insanımı” olarak tanımladığı basamağa dahil ettiği sonucunu çıkarabiliriz. (Y.N.)

⁹Nietzsche’nin bitiremeden öldüğü ama felsefesinin tamamını anlamak açısından son derece değerli olan bir kitabı daha bulunmaktadır. “Erk İstenci: Değerlerin Yeni Baştan Değerlendirilmesi Çabası” (1886) başlığıyla ölümünden sonra derlenerek yayımlanan bu yapıt Nietzsche felsefesinin karanlıkta kalmış pek çok düşüncesini aydınlığa kavuşturur. Gelgelelim kitabın özellikle kız kardeşi ve yayına hazırlayanlar tarafından Nietzsche’nin 1883 ile 1888 arasındaki not defterlerinden seçilip derlenmiş bir yapıt olmasına da bağlı olarak, Nietzsche’nin kız kardeşinin Hitler hayranı kocasından ötürü bu kitabın ana kavramlarını kendi adına çarpıttığı, belli bölümleri atıp belli bölümleri alırken seçimlerinde bütünüyle taraflı davrandığı söylenmektedir. (Kaynak: Abdülbaki Güçlü, Erkan Uzun, Serkan Uzun, Hüsrev Yolsal, *Felsefe Sözlüğü*, Bilim ve Sanat yayımları, Ankara, 2003, s. 1040.) Tartışmalı “Güç İstenci” kitabı Nietzsche’nin kendisi tarafından yazılmamış, ölümünden sonra Nietzsche Arşivi tarafından hayatının farklı dönemlerinde yazdığı notlardan derlenmiştir. Bu eserin basım tarihi konusunda karışıklıklar mevcuttur ve Nietzsche’nin görüşlerini tam olarak yansıtmıyorsa bilinmemektedir. (Kaynak: Yvonne Sherratt, *Nietzsche’nin Hitler Üzerindeki Etkisi*. Bilim ve Ütopya Dergisi, sayı: 245)

¹⁰Friedrich Nietzsche, *Putların Batışı*, İthaki Yayınları, İstanbul 2005, s: 58

¹¹Hitler’in “Kavgam” kitabından aktaran: Cazim Gürbüz, *Doğa, Çevre ve Sosyalizm*, Berfin Bahar Dergisi, sayı: 284

¹²Bengi: Sonu olmayan, hep kalacak olan, ebedî. (TDK Sözlüğü)

¹³Friedrich Nietzsche, *Putların Batışı*, İthaki Yayınları, İstanbul 2005, s: 111-112

¹⁴Semadirek: Saroz körfezi açıklarında bir Yunan adası. Yunancada Samothraki olarak geçer. Semadirek olarak da bilinir.

¹⁵Erich Fromm, *Sevginin ve Şiddetin Kaynağı*, Payel Yayınevi, İstanbul, 1994, s.53.

¹⁶Nazan İpşiroğlu, Mazhar İpşiroğlu, *Sanatta Devrim*, Hayalperest Kitap, İstanbul, 2011, s.34.